

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 2526
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Özel Dizi / 22

BİLDİRİLER / PAPERS

15-17 Aralık 2000 December 15-17, 2000

Ankara/TÜRKİYE

© T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI, 2000 - ANKARA

ISBN 975-17-2549-6

Kapak Düzeni / Sıtkı ÖZYURT

Uluslararası Mevlana Bilgi Şöleni (2000:Ankara)
Uluslararası Mevlana Bilgi Şöleni
bildirileri, 15-17 Aralık 2000. - Ankara :
Kültür Bakanlığı, 2000.
594 s. : rnk. res. ; 24 cm. - (Kültür
Bakanlığı yayınları ; 2526. Yayınlar Dairesi
Başkanlığı özel dizi ; 22)
Eserde bazı bildirilerin İngilizce metni
vardır.
ISBN 975-17-2549-6
I. k.a. II. Seriler: .
297.758

www.kultur.gov.tr

e-mail : kultur@kultur.gov.tr

Birinci Baskı, 5000 Adet

KIRALI MATBAASI - ANKARA 2000
Tel : (0.312) 418 28 14 - 425 42 07

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RUMÎ VE ÖZBEK EDEBİYATI

Cemal KEMAL (KEMALOV) *

Aktaran : Ertuğrul Yaman

Bugün, Orta Asya diye adlandırılan, daha önceleri Türkistan, en eski dönemlerde ise, Turan adıyla bilinen bu topraklarda Mevlâna Celâleddin Rumî'nin adı ve şanı yüzyıllardır malum ve meşhurdur. Bu ad ne zaman zikredilse, ârif insanlar ayağa kalkmış, âlim ve ulema onun dehası önünde baş eğmiş, şâirlerimiz onun mübarek nefesinden faydalanmayı kendileri için şeref kabul etmiş, onun izinden yürüyerek onun tarzında gazeller, rubaîler, mesneviler yazmışlar; aydınlar arasında Mevlana'yı okuma ve inceleme geleneği ortaya çıkmıştır.

Uzak Anadolu diyârında boy veren Mevlâna Celâleddin Rumî'yi Özbek halkı, onu kendi büyük şâiri, aziz âlimi kabul etmiştir. Hoca Ahmet Yesevî, Mevlana Lutfi, Mevlana Atayî, Mevlana Harezmi, Şeyh Sadî, Alişer Nevayî, Sofi Allayâr, Babarahim Meşreb'in eserleriyle birlikte mektep ve medreselerde okunmuş ve araştırılmıştır.

Abdurahman Camî, Mevlâna Celâleddin Rumî'yi aşağıdaki şekilde tasvir etmiştir:

Mesneviyi ma'neviyi mevleviy

Hast Kur'an der zebani pehleviy.

Men çi goyem vasfi u aliyenab,

Nest peyğamber, vale dared kitab-

mısralara bizdeki pek çok tezkirelerde rastlanmaktadır, ilim âleminde ise, geniş bir şekilde tanınmaktadır.

Alişer Nevayî, *Nesamiyül Muhabbet* adlı eserinde Mevlâna Celâleddin Rumî'den bahseder. Onu büyük felsefî şâirler ve kamil insanlar arasında zikrederek tarif ve tasvir eder. Nevayî, Mevlâna Celâleddin Rumî'yi yüce ve aydın bir sima olarak vafeder. Mevlâna Celâleddin Rumî'nin Belh şehrinde doğduğu, çocukluk yılları, on bir yaşındayken Attar'la buluşması, Attar'ın ona "*Esrarname*" adlı eserini hediye etmesi, Mevlana'nın bunu bir ömür boyu mütâ-

* *Devlet Sanatçısı - Şair - Yazar*

laa etmesi, koruyup kollamasıyla ilgili bilgiler, Nevayî tarafından derin bir şefkat ve hassasiyetle kaleme alınmıştır. Daha sonra Mevlâna Celâleddin Rumî'nin üstün insanî sıfatları, derin nasihatları ve hikmetleri üzerinde durulur:

"...Alar debdurlarkim, azad uldirki birav rencide kılğanıdın rencide bolmağay ve cevanmerd uldirki, rencide kılurğa münasib bolğannı rencide kılmağay..."

Mevlâna Celâleddin Rumî'nin manevî dünyasını karakterize eden bir rivayet yer alır:

Mevlâna , bir gün, biz yetmiş üç mezheple birlikteyiz, demiş. Bu söz, rakibi Kadı Siraciddin Kazvin'in kulağına kadar gitmiş. Kadı, bir müridini çağırıp bu sözü kalabalığın içinde Mevlâna 'ya sor; kabul ederse, hiç çekinmeden hakaret et, demiş. Mürid, Mevlâna 'ya ağza alınmayacak sözlerle hakaret etmiş; eşek, köpek demiş. O zaman Mevlâna tebessüm edip "Biz onlarla da beraberiz" diyerek onu utandırmıştır.

Nevayî, söz konusu eserinde Şeyh Necmeddin Kübra'dan da bahsederken de yine Mevlâna Celâleddin Rumî'ye müracaat eder... Cengizhan, Ürgenç'i kuşattığında Necmeddin Kübra, iyice yaşlanmış olmasına rağmen, asker toplayıp düşmanla savaşırken bir kahraman gibi hayatını feda etmiştir. Lâkin, öldükten sonra dahi, bayrağı elinden bırakmamıştır... Nevayî'nin bildirdiğine göre, Mevlâna Celâleddin Rumî, daha sonra ona bu konuda rubaî yazıp biz öldükten sonra dahi, inancına bağlı kalanların neslindeniz diye övünmüştür.

17. yüzyılda yaşamış olan Babarrahim Meşreb, "*Mesneviyi Maneviye*" dayanarak "*Mebdei nur*" adlı eserini yazmıştır. Eser, üç defter, yani üç kitaptan ibarettir. Her bölümün başında Mevlâna Celâleddin Rumî'den mısralar yer almıştır. "*Mebdei nur*" da Mevlâna Celâleddin Rumî'nin öne sürdüğü gayeler, kendine has bir tarzda, yeni rivayet ve hikâyeler vasıtasıyla Türk edasıyla beyan edilmiştir. Eser, Anadolu diyarından çıkan bir âlim ve Şeyh Zünnun hakkındaki sofiyane hikâyelerle sona ermektedir. Meşreb, kitabın sonunda Allah'a sığınır:

Ya İlahiy, akıbet mahmud kıl,

Bendelerning karını behbud kıl...

Kısacası Mevlâna Celâleddin Rumî, büyük bir nehir gibi, asırlardır Türkistan'ın dağları, bağları, ova ve çöllerini dolaşarak Türkistanlıların kalplerine doğru akmaktadır. Ne var ki Bolşevik ihtilâli adı verilen o uğursuz hareket ve akıbetinde kurulan Sovyet sistemi yüzünden bu nehrin önü kesildi. Mevlâna Celâleddin Rumî'nin gayeleri zararlı kabul edilip dinî ve mistik bir şâir olarak ilân edildi. Kitaplarının okunması ve hakkında araştırma yapılması yasaklandı. Halkımız Mevlâna Celâleddin Rumî'den mahrum kaldı. Neticede Mevlâna Celâleddin Rumî'yi hiç tanımayan, ona tamamen yabancı olan bir nesil yetişti.

Neyse ki Sovyet hâkimiyetinin sona ermesiyle bu ayıp noktalandı. Halkımız Mevlâna Celâleddin Rumî ile tekrar karşılaşp onu bağrına bastı.

Bu vakıa şöyle cereyan etti...

Yetmişli yılların sonlarında yazar Rady Fış'ın *Celaliddin Rumiy*" adlı romanı Moskova'da neşredildi. Daha sonra tarafımdan tercüme edilerek Taşkent'te 45 bin adet basıldı. Kitap büyük bir ilgi ve muhabbetle karşılandı. Bu vesileyle Mevlâna Celâleddin Rumî hakkındaki yalan ve uydurmalar paramparça oldu. Halkımız Mevlâna Celâleddin Rumî'yi yeniden keşfetti.

Romanda Mevlâna 'nın çocukluğundan ta ölünceye kadar bütün hayatı ve sanatı anlatılmıştır. Rady Fış, büyük bir şefkat, muhabbet, ihlas ve arzuyla kaleme almıştır. Romanın yazılış tarihi de dikkat çekicidir. Fış, Taşkent'e gelip bana misafir olduğunda şöyle anlatmıştı:

Rady- Moskovalı meşhur yazar Genaddiy Fış'ın oğlu- Leningrad Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde okumuş, Türk Dili ve Edebiyatını büyük bir ilgiyle araştırmıştır. Sonraları İstanbul'daki Sovyet Elçiliği'nde dokuz yıl çalışmıştır. Nazım Hikmet'le karşılaştığında kendisiyle ilgili bir kitap yazma niyetini ifade etmiştir... Nazım Hikmet, "Benimle ilgili bir kitap yazma, üstadım hakkında yaz" demiş. Üstadınız kim, diye sormuş Rady Fış. "Benim ilk üstadım Mevlâna Celâleddin Rumî" diye cevap vermiş Nazım Hikmet.

Böylelikle Nazım Hikmet'in teklifi üzerine Rady Fış, bu içe girişmiş. Yirmi yıl boyunca Mevlâna Celâleddin Rumî'yi araştırmış, sonunda ona âşık olmuş. Nihayet sevgi ve zahmetin meyvesi olarak "Celaliddin Rumiy" romanı ortaya çıkmıştır.

"Kışın kırmızı güneşi batmaya devam ediyor, ona tam zıt istikametten Belh şehrinin etrafına dağılarak şafağı kuşatan çöl ve sahraları doldurup rüzgâr eserdı..."

"*Tamdeği Bala*" diye adlandırılan birinci bölüm içe böylesine güzel ve duru bir tasvirle başlıyor. Romanın içerisinde canlı tasvirler, derin psikolojik hâller, ruhî tahliller, felsefi muhakeme ve gözlemler, ince tespitler, sonuçlar, genelleştirmelerle uyumlu bir şekilde iç içe yer almıştır. Kitap okuyucuyu büyük bir merakla sürüklemekte, sonuna kadar merak içinde bırakmaktadır. Bu roman sayesinde Özbek aydınları, Mevlâna Celâleddin Rumî'ye bir ömür boyu aşık olmuşlardır dersem, abartı sayılmaz.

Türkiye'de Mevlâna Celâleddin Rumî hakkında çok sayıda kitap yazılmıştır ama bu kadar güzel bir romanın yazılıp yazılmadığını bilmiyorum. Bizler, Mevlâna Celâleddin Rumî'nin varisleri olarak Moskovalı yazar Rady Fış'e ne kadar övgü ve şükran göstersek azdır. Aslında bizim yapmamız gereken işi o

yaptı. .. Sağ olsun, var olsun! Bilimsel eserlerin önemi çok büyüktür ama edebî bir tarzda yazılmış olan romanın etkisi bir başkadır. Bu bakımdan "*Celâleddin Rumî*" romanı Türkiye'de de yayımlansa, aynı iddiada bulunulurdu. Romanın binlerce kitapseverin ilgisini çekeceği şüphesizdir.

Bu romanın verdiği hazla, aslında Mevlâna Celâleddin Rumî'nin yüzü suyu hürmetine 1989 yılında ilk defa Türkiye'ye gittim. Fırat Kızıltuğ, Temür Hoca, Sabir Seyhan, Ahad Andican, Orhan Kavuncu, Nevzat Yalçıntaş gibi güzel insanlar ve değerli aydınlarla görüştim. İstanbul ve Ankara'da bulundum. Konya'ya gidip Mevlâna Celâleddin Rumî'yi ziyaret etme şerefine nail oldum. Hiç mübalağasız, hayatımın dönüm noktası oldu bu...

Romanın tercümesinden sonra, rubaîlere el attım. Rubaî ve rivayetlerinden seçmeleri Tahir Kahhar'ın önsözünüyle "*Uçmakka Kanat Yok, Vale Uçgeymen*" adlı eserimi neşrettim.

Kısacası, Özbekistan'da Mevlâna Celâleddin Rumî'yi okuma ve araştırma işleri tekrar başladı. Romanı okumayan, ona esir olmayan; Mevlâna Celâleddin Rumî'ye vurulmayan kimse kalmadı. Romandaki şiir parçaları:

Közni yumgil, közge aylansin köngil...

...

Nerse yokkim harici âlem erür,

Her ne istersen, özingde hem erür

gibi mısralar kitaplara, makalelere alındı. Romanda geçen gazelleri, meşhur gazelhanımız Şerali Corayev, güzel bir ahenkle türkü tarzında okumuştur. Âlimlerimiz arasında Arif Usman, Necmiddin Kamilov, İbrahim Hakkulov ve Sultanmurad Alimov gibi Mevlâna araştırmacıları yetişmiştir. Genç yazar Uluğbek Abduvahab, Mevlâna'nın "*Fihî-ma-fih*", "*İçingdegiler İçingdedir*" adlı eserini Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarmıştır. Genç şâir Asker Mahkem, meşhur rubaî uzmanı Abidin Paşa'nın telkinlerine dayanarak "*Mesnevi*" nin birinci kitabını kelime kelime tercümesi ve şerhiyle neşrettirmiştir.

Mevlâna'nın rivayetler ve rubaîleri de halk tarafından çok sevilmiştir. Bunun üzerine dostlarımla tavsiyesi ile Mevlâna'nın şaheseri "*Mesneviyi mesnevi*" eserini tercüme etmeye başladım. Kendi veznini, bahrini ve mümkün merteye kafiye düzenini korumaya gayret ettim. Bunlar olmadan Mevlâna'nın kendine özgü ahengini, kalp atışını, nefesini vermek müşkül idi. Özbek Türkçesinde de muhafaza edilen Farsça, Arapça sözler ve söz kalıpları bana yardımcı oldu. Bugün için Mesnevi'nin ilk dört kitabı yayına hazırdır. Allah sağlık verirse, beşinci ve altıncı kitapları da hazırlayacağım. Bunlar da 2001 yılının sonunda tamamlanmış olacak. Ama ne yazık ki kâğıt kıtlığı ve maddî imkânsızlıklar,

işimize ket vurmaktadır. Ancak, ben inanıyorum ki Mevlâna 'nın sözleri yerde kalmayacak bugün olmasa yarın, öbür gün bu eserler, halkımızın hizmetine sunulacaktır.

Mevlâna 'nın dersleri üzerine birkaç söz:

Âlemden maksat, adem; ademden maksat, Allah; Allah'tan maksat, kemalat; Kemaletin ise başı sonu yok. Demek ki insan bu âlemde yaşarken, kamil insan olması, bunun için gayret etmesi gerekir...

Bu, Mevlâna 'nın felsefesidir.

Kadınlara değer veren, onları aziz kabul eden toplum; güzel ve ileri toplumdur...

Bu, Mevlâna 'nın felsefesidir.

Allah'ın verdiği en büyük nimet; akıl ve idrakı kullanabilen, akla dayanıp, daima ileriye yürüyen insanlar da, milletler de Allah'a yakındırlar. ..

Bu, Mevlâna 'nın felsefesidir.

Biz, Özbek kitap dostları, Mevlâna 'nın huzurunda yalnızca Şark âlimlerinin değil, hatta Batı'nın Goethe, Gogol, Lev Tolstoy gibi büyük dehalarında baş eğdiğini bugün gayet iyi biliyoruz ve bununla övünüyoruz.

Geçen yıl, Amerika'da iken, bana bir kitap hediye ettiler: Sufizm –yürek elkimyası ... Londra'da basılmış. Asıl konu, kamil insan; baş kahraman ise, Mevlâna ...

Mevlâna 'nın öğütleri, dünya üzerinde yayılmakta. Onun sanatı ölümsüzdür. Çünkü, o yüce zatın gayeleri, düşünceleri, kaideleri maneviyat semasını aydınlatan, ebediyen parlayacak olan bir meşaledir.

*Mevlâna Rumî'nin gönül sözlerinden,
Acayip sarhoş olup geçti günlerim.
"Mesnevi"nin hikmet yıldızlarından
Aydınlandı, ışıkla doldu gecelerim.
Harika bir deniz gördüm, cevherleri bol,
Lâkin, derine indikçe elmas düşünceler:
Her ne vakit var isen, o kadar eşsiz ol,
Ne kadar eşsiz isen, var ol o derece...*